

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/20/159-163>

Rövzə Şaməmmədli
Bakı Dövlət Universiteti
magistrant
rovzash@gmail.com

MÜASİR İNFORMASIYA TEXNOLOGİYALARININ HÜQUQİ BAZASININ TƏHLİLİ

Xülasə

XXI əsrin əvvəllərindən informasiya kommunikasiya texnologiyaları cəmiyyətin və iqtisadiyyatın inkişafına təsir göstərən əsas amillərdən biridir. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqinin səviyyəsi hər bir ölkənin intellektual və elmi potensialının, dövlət idarəçiliyində şəffaflığın və demokratiyanın inkişafının əsas göstəricilərindəndir. İKT-nin tətbiqinin mühüm istiqamətlərindən biri hüquqi-inzibati tənzimləmənin qanunvericilik əsaslarının yaradılmasıdır. İnformasiya qanunvericiliyi, informasiyanın istehsalı, istifadəsi və informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi sahəsində qanun, normativ aktların və digər hüquqi nizamlaşdırma sənədlərinin məcmusundan ibarətdir. İnformasiya texnologiyalarının geniş tətbiqinin həm mənfi, həm də müsbət xüsusiyyətləri müşahidə edilir. Yeni texnoloji nailiyyətlər informasiya hüququ sahəsinin predmetini genişləndirmiş, informasiya texnologiyaları sahəsində normativ-hüquqi bazasının öyrənilməsini vacib etmişdir. Məqalədə informasiya texnologiyalarının beynəlxalq və milli səviyyələrdə mövcud normativ-hüquqi bazası araşdırılır.

Açar sözlər: informasiya texnologiyaları, qanun, hüquqi baza, idarəetmə, inkişaf

Rovza Shamammadli
Baku State University
master student
rovzash@gmail.com

Analysis of the legal basis of modern information technologies

Abstract

From the beginning of the 21st century, information communication technologies and the economy are one of the influencing factors. The application of information and communication technologies is one of the main mechanisms for the development of every high-level intellectual and scientific potential, public administration and democracy. One of the important directions of the application of ICT is the creation of legislative bases of legal-administrative regulation. Information legislation consists of a set of laws, normative acts and other legal regulatory documents in the field of information production, use and application of information and communication technologies. Both negative and positive features of the wide application of information technologies are observed. New technological achievements have expanded the subject of the field of information law and made it important to study the normative-legal basis in the field of information technologies.

The article examines the existing normative-legal basis of information technologies at the international and national levels.

Keywords: information technology, law, legal framework, management, development

Giriş

Son illər informasiya-kommunikasiya texnologiyaları (İKT) ölkəmizdə və dünya dövlətlərinin əksəriyyətində sürətlə inkişaf edərək bütün sahələrdə və eləcə də gündəlik həyatda insan fəaliyyətinin, sosial-iqtisadi münasibətlərin əsas hissəsini təşkil etmişdir. İKT-nin ən yeni

nailiyyətləri idarəetmə, təhsil, səhiyyə, biznes, turizm və bank xidməti kimi sahələrdə tətbiq edilərək cəmiyyətin hər bir üzvünə mövcud imkanlardan faydalanmağa şərait yaratmışdır.

İKT sferası infrastrukturunun effektiv formalaşması və idarə olunması xüsusiyyətləri AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunda tətbiq olunur. İnstitutun əsasını 1971-ci ildə AMEA Kibernetika İnstitutunun nəzdində yaradılmış Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemləri Şöbəsi (AİS Şöbəsi) təşkil edir. 1982-ci ildən AİS Şöbəsi sərbəst hüquqi şəxs kimi fəaliyyət göstərir. 1997-ci ildə AİS Şöbəsinin əsasında İnformasiya-Telekommunikasiya Elmi Mərkəzi (İTEM) yaradılmışdır. 21 may 2002-ci ildə İTEM-nin əsasında İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu təşkil olunmuşdur. İnstitutun əsas fəaliyyət istiqamətlərinə informasiya cəmiyyətinin elmi-nəzəri problemlərinin araşdırılması, informasiya mədəniyyətinin formalaşması problemləri, informasiya təhlüksizliyinin təmin olunması problemləri, informasiya müharibəsi texnologiyalarının araşdırılması və s. aiddir (1).

Dünyanın qabaqcıl ölkələrinin təcrübəsi sübut edir ki, elm, təhsil və iqtisadiyyatı əhatə edən sistemli siyasət hər bir ölkənin davamlı və dayanıqlı inkişafının başlıca təminatçısıdır. Bu siyasətin aparıcı qüvvəsi olan informasiya-kommunikasiya texnologiyaları (İKT) son illər sürətlə inkişaf edərək bütün sahələrdə və gündəlik həyatda insan fəaliyyətinin, sosial-iqtisadi münasibətlərin tərkib hissəsinə çevrilmişdir. İKT-nin ən yeni nailiyyətləri idarəetmə, təhsil, səhiyyə, biznes, turizm və bank xidməti kimi sahələrdə tətbiq edilərək cəmiyyətin hər bir üzvünə mövcud imkanlardan faydalanmağa şərait yaradır. Bu baxımdan yeni texnologiyalar üzrə dövlət siyasəti cəmiyyətin ictimai və siyasi təfəkkürünü qabaqlamalı, yaxın onilliklər üçün bu istiqamətdə görüləcək işlərin strateji xəttini müəyyənləşdirməlidir. Azərbaycan Respublikasında da İKT sahəsinin inkişaf etdirilməsi üzrə dövlət siyasəti bu prinsip üzərində qurulur və beynəlxalq təcrübəyə əsaslanır (2). Azərbaycanda XXI əsrdə informasiya cəmiyyətinə keçid və onun yaradılması, elektron hökumətin formalaşdırılması və intellektual səviyyənin inkişafı sayəsində neft sektorundan sonra prioritet sahə hesab olunan informasiya və kommunikasiya texnologiyaları sahəsi ölkənin sosial-iqtisadi həyatına son illər daha ciddi nüfuz etmişdir. Müasir rabitə və informasiya texnologiyaları, ölkənin müxtəlif sferalarının inkişafı, əhalinin intellektinin yüksəldilməsi, həmçinin dünyada baş verən inteqrasiya proseslərinə daha aktiv cəlb olunması istiqamətində respublikamızın qarşısında yeni imkanlar yaratmışdır (3).

İnformasiya texnologiyalarının belə sürətli inkişafı halında onun hüquqi bazasının öyrənilməsi ən vacib məsələlərdəndir. Bu minvalla dövlətin qarşısında duran əsas məqsədlər kimi İKT sahəsində hüquqi bazanın yaradılması, insan faktorunun inkişafı, vətəndaşların məlumat almaq, onu yaymaq və istifadə etmək hüquqlarının əldə edilməsi, elektron hökumətin, elektron biznesin formalaşması, ölkənin iqtisadi, sosial və intellektual imkanlarının təkmilləşdirilməsi, biliklərə əsaslanan, rəqabətə davamlı istehsalın qurulması kimi əsas məsələlər daxildir. Respublikada rabitə və informasiya texnologiyaları sahəsinin inkişafının sürətləndirilməsi, bu sahə üzrə normativ-hüquqi bazanın təkmilləşdirilərək Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğunlaşdırılması, telekommunikasiya və poçt xidmətləri bazarının daha da liberallaşdırılması və özəl sektorun inkişafı məqsədilə mühüm işlər görülmüşdür.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 21 oktyabr 2005-ci il tarixli Sərəncamı ilə «Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2005-2008-ci illər üçün Dövlət Proqramı» («Elektron Azərbaycan») təsdiq edilmişdir. Dövlət proqramının məqsədi Milli Strategiyadan irəli gələn vəzifələrin yerinə yetirilməsi, respublikanın informasiya cəmiyyətinə keçidinin təmin edilməsi, İKT-nin inkişafını və geniş tətbiqini təmin etmək yolu ilə informasiya və biliklərə əsaslanan, rəqabətə davamlı iqtisadiyyatın qurulması və inkişaf etdirilməsi üçün zəminin formalaşdırılması, dövlət idarəetmə mexanizmlərinin səmərəliliyinin artırılması və qərarların qəbulu prosesində vətəndaşların və sosial institutların iştirakı imkanlarının genişləndirilməsi, cəmiyyətin informasiya məhsulu və xidmətlərinə olan tələbatının dolğun ödənilməsidir. Dövlət Proqramında qoyulmuş məqsədlərə çatmaq üçün aşağıdakı məsələlərin həlli nəzərdə tutulmuşdur:

- respublikada müasir informasiya və kommunikasiya infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi, fiziki və hüquqi şəxslərin dövlət orqanlarının fəaliyyəti haqqında məlumatlara, həmçinin

- dövlət, ictimai və sahə informasiya resurslarına çıxışının genişləndirilməsi, informasiya və kommunikasiya xidmətlərinin genişləndirilməsi və onların keyfiyyətinin artırılması;
- dövlət idarəçiliyinin bütün səviyyələrində İKT həllərinin tətbiqi, dövlət informasiya sistemləri və resurslarının formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi;
 - vahid texnoloji standartlar əsasında dövlət informasiya resursları və sistemlərinin inteqrasiyasının təmin edilməsi, dövlət orqanları arasında etibarlı və təhlükəsiz informasiya mübadiləsinin həyata keçirilməsi üçün vahid konfidensial multiservis şəbəkəsinin inkişaf etdirilməsi, təşkilati-texniki, texnoloji tədbirlərin həyata keçirilməsi və müvafiq mühitin formalaşdırılması;
 - dövlət orqanlarının göstərdiyi xidmətlərin operativliyinin və keyfiyyətinin, habelə dövlət idarəetmə mexanizmlərinin səmərəliliyinin artırılması üçün "E-hökumət" həllərinin geniş tətbiqi, "bir pəncərə" prinsipi əsasında elektron xidmətlərin təşkili;
 - müasir inkişaf tələblərinə uyğun olaraq, sahə üzrə normativ hüquqi bazanın - təkmilləşdirilməsi;
 - sahə üzrə standartlaşdırma və sertifikatlaşdırmanın beynəlxalq təcrübəyə uyğun həyata keçirilməsi;
 - müasir İKT ixtisasları üzrə mütəxəssis hazırlığının keyfiyyətinin artırılması;
 - İKT xidmət və məhsullarının istehsalının inkişaf etdirilməsi və ixrac potensialının artırılması;
 - yeni texnika və texnologiyaların tətbiqi, sahə üzrə xidmətlərin, o cümlədən poçt və telekommunikasiya (o cümlədən peyk rabitəsi) xidmətlərinin genişləndirilməsi və keyfiyyətinin yüksəldilməsi;
 - poçt şəbəkəsi vasitəsilə poçt-maliyyə xidmətlərinin həyata keçirilməsinin inkişaf etdirilməsi;
 - e-ticarət, e-səhiyyə kimi mütərəqqi fəaliyyət formalarının inkişaf etdirilməsi;
 - "rəqəmsal geriliyin" azaldılması üçün tədbirlərin həyata keçirilməsi;
 - informasiya cəmiyyətinin qurulması istiqamətində vahid elmi-texniki və innovasiya siyasətinin həyata keçirilməsi;
 - informasiya cəmiyyətinin qurulması üzrə görülən işlərə ictimai nəzarətin təmin edilməsi (4).

İnformasiya texnologiyalarının hüquqi bazasından danışarkən qanunvericiliyimizdə İKT sahəsində qəbul edilmiş hüquqi aktları qeyd etmək zəruridir. Belə aktlara aşağıdakıları aid etmək olar:

- "İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında"
- Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
- "Milli təhlükəsizlik haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
- "İnformasiya əldə etmək haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
- "Kütləvi İnformasiya vasitələri haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
- "Fərdi məlumatlar haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
- "Məlumat toplularının hüquqi qorunması haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
- "Ətraf mühitə dair informasiya almaq haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu və s.

İnformasiya texnologiyalarının dövlətin və cəmiyyətin müxtəlif sferalarında geniş şəkildə tətbiq edilməsi zamanı yaranan münasibətlərin tənzimlənməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. AR Prezidenti, Nazirlər Kabineti və digər müvafiq mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları səviyyəsində "Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya (2003-2012-ci illər)"nin təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı bu sahədə qəbul edilmiş ən önəmli sənədlərdən biri hesab olunur. Milli Strategiya informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından istifadə və onun genişləndirilməsi sahəsində dövlətin siyasətini əks etdirir, əsas məqsəd və vəzifələri, prioritetləri və fəaliyyətin əsas istiqamətlərini müəyyən edir. Strategiya cəmiyyətin tələblərini, qabaqcıl dünya təcrübəsini nəzərə alır və ölkənin inkişafına, demokratik cəmiyyət quruculuğuna, Azərbaycanın beynəlxalq aləmə inteqrasiya olunmasına xidmət edir.

Milli Strategiyanın əsas məqsədi informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından geniş istifadə etməklə ölkənin demokratik inkişafına kömək etmək və informasiya cəmiyyətinə keçidi təmin etməkdir. Milli Strategiyanın əsas vəzifələri sırasında aşağıdakıları qeyd etmək olar:

- informasiya cəmiyyətinin hüquqi əsaslarının yaradılması və inkişaf etdirilməsi;
- cəmiyyətdə insan amilinin inkişaf etdirilməsi, vətəndaşların keyfiyyətli təhsil, tibbi
- xidmət və sosial təminatlar alması üçün əlverişli şəraitin yaradılması;
- vətəndaşların və sosial institutların məlumat almaq, onu yaymaq və istifadə etmək
- kimi hüquqlarının təmin edilməsi üçün müvafiq mühitin yaradılması;
- effektiv, şəffaf və nəzarət oluna bilən dövlət idarəetməsi və yerli özünüidarəetmənin
- həyata keçirilməsi, elektron hökumətin yaradılması, elektron ticarətin
- formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi;
- ölkənin iqtisadi, sosial və intellektual potensialının möhkəmləndirilməsi, informasiya
- və biliklərə əsaslanan, rəqabətə davamlı iqtisadiyyatın qurulması, informasiya və bilik
- bazarının yaradılması və inkişaf etdirilməsi;
- xalqın tarixi, ədəbi və mədəni irsinin qorunub saxlanması və onun geniş təbliği;
- inkişaf etmiş informasiya və kommunikasiya infrastrukturunun yaradılması, vahid
- milli elektron informasiya məkanının formalaşdırılması, informasiya və
- kommunikasiya xidmətlərinin genişləndirilməsi;
- ölkənin informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması;
- ölkənin ümumdünya elektron informasiya məkanına inteqrasiyası;
- milli proqram vasitələrinin yaradılması, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları
- məhsullarının istehsalının (İKT-sənayesinin) inkişaf etdirilməsi;
- ölkənin "rəqəmsal geriliyinin" aradan qaldırılması (5).

İnformasiya texnologiyalarının tənzimlənməsi sahəsində milli qanunvericiliklə yanaşı, beynəlxalq və regional təşkilatlar tərəfindən qəbul olunan konvensiyalar, bəyannamələr, xartiyalar, direktivlər, model qanunlar da dövlətin informasiya təhlükəsizliyi sahəsində hüquqi siyasətinin müəyyən olunmasında mühüm əhəmiyyətə malikdir. Belə sənədlər sırasında aşağıdakıları göstərmək olar:

- BMT-nin Ümumdünya insan hüquqları Bəyannaməsi (1948)
- KİV və insan hüquqları haqqında Avropa Şurası Bəyannaməsi (1970)
- Yeni informasiya texnologiyaları sahəsində Avropa siyasəti haqqında Bəyannamə (AŞ,1999)
- İnternetdə informasiya mübadiləsi azadlığı haqqında Bəyannamə (AŞ,2003)
- Rəqəmsal irsin mühafizəsi haqqında Xartiya (YUNESKO, 2003)
- İnternet iqtisadiyyatının gələcəyinə dair Seul Bəyannaməsi (İƏİT, 2008)

Nəticə

Sonda belə nəticəyə gələ bilərik ki, İKT sahəsində hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi, digər dövlətlərlə beynəlxalq əməkdaşlığın təmin edilməsi, bu sahədə yaranan münasibətlərin tənzimlənməsində səmərəliliyi artıracaq, İKT-nin dövlətin əksər sektorlarında tətbiqini genişləndirəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. <https://science.gov.az/az/institutes/3>
2. Abbasov, Ə. (2009). Azərbaycan Respublikası rabitə və informasiya texnologiyaları naziri, Azərbaycan. 8 may, 5 s.
3. Azərbaycan Respublikası Prezidentin İşlər İdarəsi Prezident Kitabxanası. <https://www.preslib.az/>
4. "Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2010 - 2012-ci illər üçün Dövlət Proqramı"nın (Elektron Azərbaycan)" təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. <https://e-qanun.az/framework/19936>

5. "Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya (2003-2012-ci illər)"nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. <https://e-qanun.az/framework/1969>

Göndərildi: 12.02.2023

Qəbul edildi: 08.04.2023